

ВІД АВТОРА

До деякої міри цей твір є продовженням моєї книги нарисів "Станція Пугаловська". Проте, я намагався компонувати його так, щоб читачі, які "Станції Пугаловської" не читали, не мали труднощів із сприйманням змісту. Лише три чи чотири рази розповідь перегукується з моментами, навітленими в "Станції Пугаловській". Тому читачам, які з попереднім твором не ознайомлені, раджу прочитати його, а тоді вже присідати до цієї книги.

В "Фронтових дорогах", як і в "Станції Пугаловській"; нема нічого вигаданого, всі нариси оперті на фактах, лише прізвища деяких персонажів змінені із зрозумілих причин. Оскільки в книзі йдеться про події понад сорокрічної давности і оскільки все в ній відтворене з пам'яті, не виключено, що подавані мною дати в деяких епізодах не співпадатимуть з історичною хронологією, але не більше як на три-чотири тижні в один чи інший бік.

Намір написати цю книгу я виношував давно, бо хоч остання війна прокотилася вогненным смерчем по нашій землі із заходу на схід, а потім назад, на еміграції майже не появилася детальніших описів перебування українців в Червоній Армії. В цій книзі читач знайде досить фактажу від літа 1941 до весни 1944 року — все очима молодого українця.

Можливо, це занадто амбітно з мого боку, але цю книгу я писав як для сучасників, так і для грядучих поколінь, бо стосу творів на цю тему, що появилися в УРСР, дуже односторонні, а часто — наскрізь фальшиві.

Віталій Бєндєр

ПРОЛОГ

*Ех, дороги,
Курява й туман...*

Позалишалися вони, безкінечні степові дороги далеко, далеко позаді, закурилися пилом-димом і припали часом. Іноді зміряєш на мапі покручені лінії туди й назад, складеш докупи і ахнеш — півсвіту перейшов пішки!

І якби ж лише перейти! А ще ж ту довжелезну відстань треба було перетремтїти в страху, вимучитись в голоді й холоді, часто в спеку, коли сорочку на спині піт переїдав протягом одного маршу, а нерідко в дощ, коли, здавалося, і в кістках хлюпотїла вода.

*Ех, дороги,
Курява й туман,
Та в серцях тривога,
Й степовий бур'ян...*

Ця солдатська пісня з'явилася уже після того, коли більшість доріг щезла позаді, коли сувеніром від них залишався вічний зуд в ногах. А спочатку, в 41-му й 42-му, дорогам не було кінця, вкритим шарами пилуги в жару, а в дощ подібним: до безкінечних стрічок чорного, липкого тіста. Ідеш, було, забрьоханий до пояса, звиклий уже до захололих бійців обабіч, побитих коней, поторощених гармат, возів і залишків різного військового майна.

А проступить над головою небесна синява і поцілує щоку сонячний промінь, так відразу ж нагряне ревище сирен оскажених "штукасів" з їхніми червоними дзьобами і опущеними колесами, що так були схожі до кігтів шуліки. І від самісінького ранку й до пізнього вечора витріплюють з тебе душу сирени й завивання бомб. І ось так аж до Волги, а опісля знову назад.

Ех, дороги...

І досі вони мені сняться, і досі скрикую, проснувшись. На тих дорогах ми передчасно посивіли й постаріли. На тих дорогах канула наша юність і пурхнула в безвість молодість. Було, майне думка, адже у віці, коли б лише горяч з дівочих уст знімати,... і гірко, до сліз, скривишся.

*І кохання найпершого
Не зазнали відлунь.
Чужинецькими стежками
Пронеслась наша юнь...*

Давно те було. Але така вже людська вдача — чим далі відходиш від чогось, тим більше розчулюєшся і шкодуєш за тим, що залишилося в далечині. Сьогодні, які ненависні вони не були, але мені й доріг тих жаль. Іноді так хочеться потоптатися по них ще раз, тільки вже без “штукасів” над головою. Але все уляглося так, що й це нездійсниме.

Ну, що ж, тоді воскресимо їх такими, як вони в дійсності були. І пошли, Боже, щоб нашим нащадкам ніколи не довелося випити на них скільки горя й жаху, як довелося нам...

Р О З Г Р О М

Того року літо перехлюпнуло далеко в осінь. Половина жовтня минула, а жара як в липні. Скрізь над степом висить хмарою пилюка. Пилюка в роті, в ніздрях, у вухах, від неї свербить пострижена голова, вона вкриває тіло, її повно в одежі. Лясни долонею по сорочці — і клубком здіймається курява.

Вздовж степової ґрунтової дороги — поляглі нескошені хліба, висока кукурудза з вистиглими качанами, засохлі соняшники. Майже в кожного бійця в руці соняшникова шапка — всі пускають насіння, йдучи.

Раз-по-раз довжелезна колона зупиняється на дорозі. Деколи зупинки тривають по півгодини, немов би спереду якась несподівана перешкода. Вже перетнули кілька протитанкових ровів. Гори чорнозему, глини й вапняку викидали наверх змозолді руки тисяч і тисяч змобілізованих людей. Цікаво, чи ці рови зупинили хоч один ворожий танк?

Частини маршують від самого ранку від степового полустанку, на якому вивантажилися. В дорозі наш ешельон тричі бомбили ворожі літаки, одного разу у відкритому степу, коли потяг зупинився. Вилізши з вагонів розім'ялися, ми втопирили зір в західньому напрямі, шукуючи станцію, але ні її, ні семафора не угледіли. Спереду нас один за одним стояли безліч поїздів.

Вздовж залізничного насипу то ту, то там лежали скинені ушкоджені вагони, а також розбомблені паротяги, колесами вверх, як порізані підсвинки. І таке видовище протягом всієї подорожі.

Раптом із синього неба, як із засідки — дванадцять "штукасів". Виють сирени, землю устилають бомби. Хто тільки може, щосили біжить подалі від залізниці в кукурудзу, в соняшники, в узлісся. Скинувши вантаж, "штукаси" опісля полюють за окремими групами бійців в степу. Вони проносяться майже над нашими головами, поливаючи степ густим бортовим

вогнем. При одному їхньому залеті навіть видно, як німецький пілот сварився на нас п'ястуком.

Літаки, як зненацька настигли, так швидко й зникли. Пригнічені й здеморалізовані, по одному й гуртами, бійці плентаються назад до ешелюну. Раптом спереду постать командира:

— Куди? Швидко назад, в степ! Зараз прилетять знову!

І справді, дванадцять “штукасів” невдовзі знову терзають залізницю. Прямих попадань в ешелюн не було, але без втрат не обійшлося. В двох вагонах очманілі тяглові коні зірвалися з прив'язі й стали стрибати з дверей вниз, а насип був високий. Майже всі вони або поламали ноги, або звихнули шиї, або покалічилися в інший спосіб. Всіх їх пристрілили, щоб не мучилися.

Дуже жаль коней, а ще більше людей. З нашого й сусіднього ешелюну загинуло до тридцяти бійців. Всіх їх знесли до одного місця, поклали головами до насипу, а ногами в степ, всіх прикрили шинелями. Викопали братню могилу, молоденький і весь сполотнілий політрук щось там говорив про вояцький обов'язок, але сумнівно чи його хто слухав. Кожний, мабуть, думав, що у декого доля безжалісна — ще й до передової не дісталися, а вже відвоювалися.

Вивантажувалися ми затемна. Рампи-підвищення на полустанку, нашвидку зліплені саперами, були погара́ ані до невпізнання. Вони коливалися, всі дошки потріскані. В ділинах або застрявали гарматні колеса, або провалювалися коні. Вже й засіріло, а половина ще у вагонах. Командири, надриваючи голоси й дико матюкаючись, вигортали з бійців останні зусилля. Ми й без них не жаліли сил, бо кому хочеться опинитися під ворожими бомбами, та ще на стісненій станції?

Чвалаємо по дорозі, заливаємося потом, лускаємо насіння і все зиркаємо вверху. Небо чисте, ні хмаринки ніде, але, слава Богу, “штукасів” не видно й не чутно. От тільки як зупиняємося на дорозі, то з заходу доноситься глухувате стугоніння, схоже на безкінечне висипання каміння на щось тверде. Десь там спереду два військові молохи товчуть землю і все, що на ній.

Фронт напевно десь недалеко, бо інакше навіщо було вивантажуватися в цих місцях? Кажуть, що ми в південному ріжку Полтавської області. Я пробую відтворити мапу з пам'яті. Невже німці вже в Полтаві? І, мабуть, в Харкові? Ще ж недавно в газетах було повно описів боротьби за Київ, а вже й Полтава під загрозою. Але ж і темпо в клятих фріців!